

วิถีปศุศานพื้นบ้าน

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

ใบตองตั้งซ้อนทับ รอให้จับใช้ห่อของ

พืชผัก อาหาร วางเรียงรายในตลาด

หน่อไม้ต้ม มัดด้วยเส้นตอกไม้ไผ่

แบบธรรมชาติ อย่างธรรมดา

ไม่ว่าจะเดินทางไปแห่งใด ที่หนึ่งที่ผมชอบแวะไปเดินมองหาของกินของใช้พื้นบ้าน มองดูลีลาของชีวิตผู้คนอันหลากหลาย ที่ต่างเดินทางมารวมกันที่นี่ มาหาซื้อผักซื้อปลา เครื่องปรุงเครื่องเทศไปหุงหาอาหารที่บ้าน มาหาซื้อกับข้าวกับปลา ขนมเข่งนึ่งนึ่งกลับไปตั้งวงที่บ้านได้เลย บ้างก็มองหาเสื้อผ้าอาภรณ์สำหรับตัวเองและคนที่บ้าน บ้างก็ยื่นต่อรองราคาเลือกหาเครื่องมือเครื่องใช้ไม้สอยในครัวเรือน บ้างกำลังหยิบสมุนไพรชนิดนั้นชนิดนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ใช้ในชีวิตประจำวันมารวมกันอยู่ที่นี้ที่ตลาด

ผมเดินตามทางแคบ ๆ มีของวางขายเต็มอยู่บนโต๊ะทั้งสองข้าง ยามเช้าตลาดแม่ฮ่องสอนจ๊อกแจ๊กจ้อแจไปด้วย

ผู้คนที่ต่างเดินทางสิ่งที่แต่ละคนต้องการ มีรอยยิ้มทักทายแล้วผ่านเลยแม้ไม่รู้จักกัน ที่รู้จักกันก็หยุดยืนพูดคุยสารทุกข์สุกดิบกันกลางทางเดิน เวลามีคนผ่านไปมากก็ขยับกันหลบซ้ายที่ขวาที่ยืนหน้าโต๊ะขายของต่อรองราคากันไปมา สุดท้ายก็จบลงด้วยการลดบ้างแถมบ้าง ช่างเป็นบรรยากาศขายซื้อให้ป็นกันอย่างเป็นกันเอง

ตอกไม้ไผ่มัดรัดหน่อไม้ต้ม 3-4 หาง วางบนใบตองหลายมัดขายกันมัดละ 5 บาท ตกลงซื้อหน่อไม้ก็มัดก็จัดแจงห่อใบตอง ส่งให้จัดใส่ลงในตะกร้าที่หิ้วมาจากบ้าน

ยอดอ่อนต้นเห็ดถูกเด็ดมากองรวมอยู่บนใบตองตั้งหรือใบพลวง วางเป็นกอง กองละพองแคงได้มือหนึ่ง มีพริกชี้หูสด

สีแดง สีเหลือง สีเขียว วางคละกันเป็นกองอยู่บนใบตอง 2-3 กอง เวลามีคนมาซื้อ มีอรบพับใบตองตั้งซ้อนทับสลักกัน หุ้มห่อผักเหือดห่อหนึ่ง พริกอีกห่อหนึ่ง ตั้งดอกไม้ไผ่บาง ๆ อ้อมมัดรวบห่อ จับรวบปลายดอกทั้งสองด้านแล้วบิดหมุน ๆ จนดอกรัดห่อพอนแน่นแล้วก็ม้วนอัดปลายดอกที่เหลือเข้าไปเห็นใบไผ่ได้เส้นดอกที่มัดรวบใบตองอีกที่ ส่งห่อพริก ห่อผักเหือดให้พร้อมรับสตางค์โยนใส่ตะกร้าเก็บเงินใบเล็กที่วางไว้ด้านใน

ดอกบานไม่รู้โรยสีม่วงแดงสด แซมสีขาวสีเขียวของใบไม้ ห่อด้วยใบตองทำเป็นรูปกรวยเล็ก ๆ กรวยใบตองเล็ก ๆ นำมารวมกันแล้วห่อด้วยกรวยใบตองอีกชั้นหนึ่ง

“เอาไว้สำหรับบูชาพระที่วัด” บ้างจัดกรวยดอกไม้ให้เข้าที่พลางเอ่ยปากบอกคนที่กำลังยืนมองอยู่นาน

ยืนนึกจะว่าจะซื้อไปสักหน่อย มีคนมาซื้อเหมาไปหมดทั้งกอง ป้าที่ขายดอกไม้หีบใบตองตั้งใบใหญ่ห่อเป็นกรวยซ้อนเข้าไปอีกชั้นแล้วส่งให้คนที่มาซื้อถือเดินจากไป

ผมเดินต่อไปเรื่อย ๆ ด้วยความรู้สึกที่ยังนึกเสียดายไม่หาย มาหยุดดูแม่ค้ากำลังฉีกตัดใบตองขึ้นรูปม้วนพับจีบเป็นกระทงใบเล็ก ๆ ปากหยักขึ้นลงกลัดด้วยไม้กลัด ดูเหมือนทำง่าย ๆ ทำไปด้วยคุยกับเพื่อนที่ขายของใกล้กันไปด้วย มองเพลินจนความเสียดายดอกไม้ของผมหายไปเสียสิ้น

ผมนึกย้อนกลับไป อันที่จริงแล้วคนไทยมีการนำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้ ห่อ มัด รัด ทำกระทง ด้วยใบตองกล้วย ใบตองตั้ง ดอกไม้ไผ่ ไม้เข็มกลัด ในชีวิตประจำวันมาแต่โบราณจนมองกันเป็นของธรรมดา

ช่างแตกต่างกับวิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนทั่วไปในเวลานี้อย่างมาก

การทำกระทงใบตองกล้วยแสนสวย การทำกรวยใส่ดอกไม้ การมัดดอกไม้ไผ่รัดห่อใบตองตั้ง ที่ผมเห็นอยู่ใน

ตลาดนี้อาจเป็นของง่าย ๆ สำหรับคนรุ่นก่อน หากแต่กำลังเริ่มกลายกลายเป็นของที่ยากยิ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ ๆ ในสมัยนี้ไปเสียแล้ว

เป็นได้ว่าในสมัยก่อนไม่มีถุงพลาสติก ไม่มีเชือกฟาง หรือยางรัด คนเราก็ต้องเรียนรู้ที่จะนำเอาวัสดุที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้กัน ใบไม้ที่มีใบแผ่กว้างก็จะถูกนำมาใช้ห่อข้าวของมากหน่อย ใบไม้ที่ใบเล็กลงมาก็ถูกนำมาใช้น้อยลงไปตามลำดับ ดอกไม้ไผ่ถูกนำมาใช้ในการมัดการรัดสิ่งของอยู่ตลอดเวลา

การมีชีวิตอยู่ที่ท่ามกลางธรรมชาติ การใช้ธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัว จนรู้วาทธรรมชาติไหนใช้ทำอะไร ใช้ไปก็เรียนรู้ไป เก็บจับความรู้ที่ละน้อย ๆ เหมือนน้ำที่ซึมลงสู่พื้นดิน ใบไม้ที่ใบโตเหมาะสำหรับการห่อของเห็นจะไม่มีใครรู้ใบตองกล้วย คนไทยก็ใช้ใบตองกล้วยกันโดยทั่วไปทุกแห่ง นอกจากนั้นก็จะเห็นใช้กันมากในภาคเหนือก็จะเป็นใบตองตั้งหรือใบพลวง ภาคกลางนอกจากใบตองกล้วยแล้วก็มีการใช้ใบบัวห่อข้าวของที่ได้ยินกันติดหูก็ข้าวห่อใบบัวกลีบหอมมากนัก

การจะเก็บใบตองกล้วยมาใช้ก็ไม่ใช้ของง่าย เวลาจะเก็บใบตองกล้วยก็ต้องไปที่สวนกล้วยหรือกอกล้วยที่ปลูกเอาไว้เลือกตัดเอาเฉพาะใบที่ไม่อ่อนเกินไป ไม่แก่เกินไป ถ้าใบอ่อนเกินไปเวลาเอามาใช้ก็จะบางและขาดง่าย หากใบแก่เกินไปใบก็จะกรอบแตกง่าย ดัดซั้วตรงโคนกันใบนำไปตากแดดไว้สักแดดทิ้งไว้อีกสักคืน ก็จะทำให้ใบตองมีความนิ่มและมีความเหนียวเหมาะแก่การใช้ห่อของ

จากนั้นก็ฉีกใบกล้วยออกจากก้านที่เชื่อมกับเส้นที่อยู่กลางใบทั้งสองข้าง ให้มีส่วนของเส้นกลางใบติดเป็นสันบนของใบตองด้วยก็จะยิ่งทำให้ใบตองกล้วยไม่แตกง่าย เอาใบตองที่ฉีกออกมาซ้อนพับทบกันไปมาแล้วมัดเป็นพับ ๆ เก็บ

กระทงเล็กแสนสวย

ปูใบตองรองพริกชี้หู

ไว้ใช้ได้สะดวก

ใบดิ่งหรือใบพลวงนั้นเวลาจะใช้ต้องไปเก็บหาเอาในป่าที่เราเรียกกันว่าป่าเต็งรัง ใบดิ่งจะเริ่มแตกยอดผลิใบออกเป็นสีน้ำตาลแดงตั้งแต่ต้น ๆ ฤดูฝน ใบอ่อนค่อย ๆ สยายออกเป็นใบกลมรีสีเขียวอ่อน เมื่อสีของใบจะเขียวเข้มขึ้นที่ละน้อย ๆ ก็สามารถเก็บใบมาใช้ได้จนถึงปลาย ๆ ฤดูฝน เต็ดใบดิ่งใส่ตะกร้านำมาตากแดดไว้สักแดด จากนั้นก็เอามาตัดก้านใบแข็ง ๆ ออกให้เหลือเฉพาะตัวใบนำมาซ้อน ๆ ทับกันมัดเก็บไว้ใช้ห่อของได้แล้ว

พอย่างเข้าหน้าหนาวใบดิ่งก็จะเริ่มแก่ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสีเหลือง สีแดง แล้วทั้งใบแก่ลงสู่พื้นดิน ใบดิ่งจะแข็งเกินไปไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ห่อของแล้ว ใบที่ร่วงหล่นนี้เหมาะที่จะนำไปทำเป็นใบตองสำหรับมุงหลังคา กันแดดกันฝนได้ดี

ส่วนใบบัวหลวงที่อยู่กลางหนองก็ต้องพายเรือไปเก็บกัน ตัดก้านบัวออกก็นำไปใช้ได้

สำหรับดอกไม้ใต้น้ำนั้นเชื่อว่าใต้น้ำทุกชนิดเอามาทำดอกไม้ดีหมด ใต้น้ำแต่ละชนิดก็เหมาะแก่การใช้ประโยชน์ในแต่ละอย่างไม่เหมือนกัน ใต้น้ำที่ชาวบ้านนิยมนำมาจักดอกไม้ของเห็นจะเป็นใต้น้ำบง ใต้น้ำบงจะมีเนื้ออ่อนเนื้อหนา เวลาไปตัดใต้น้ำบงมาจักดอกไม้ต้องเลือกลำที่ยังอ่อน ๆ ไม่ใช่ตัดตอนที่ยังเป็นหน่อไม้ นะ แต่ตัดที่กำลังตั้งลำแล้ว ถ้าตัดลำที่แก่เกินไปเมื่อจักดอกไม้เป็นเส้นแล้วเวลาบิดมัดของมักจะขาดก่อน จึงไม่สามารถมัดของให้แน่นหนาได้

เวลาจะตัดใต้น้ำบงก็ต้องเข้าไปตัดที่ป่าใต้น้ำอยู่นอกหมู่บ้าน จะตัดมากี่ลำก็ขึ้นอยู่กับงานในการใช้สอย พอแบกมาถึงบ้านก็ตัดลำใต้น้ำบงให้ได้ตามขนาดความยาวของดอกไม้ที่ต้องการจะใช้ ใช้มัดผ้าลำใต้น้ำบงออกเป็นซี่ก แล้วก็ค่อย ๆ ผ่าทำให้ใต้น้ำบงออกมาเป็นเส้นบาง ๆ ที่เรียกกันว่าจักดอกไม้ จักดอกไม้จักไปใช้มัดของต้องจักให้ผิวของใต้น้ำบงเป็นสันของดอกไม้ข้างหนึ่ง การคงผิวใต้น้ำบงไว้เป็นการเพิ่มความเหนียวคงทนให้กับเส้นดอกไม้ พอจักดอกไม้หมดแล้วก็นำไปตากแดดสักแดดจนแห้งแล้วนำมามัดรวมกันมัดละพอเอามือกำรอบได้ ครั้นถึงเวลาจะนำมาใช้มัดของก็นำมาแช่น้ำเสียก่อนเพื่อให้เส้นดอกไม้

กรวยใบตองใส่ดอกไม้ไว้บูชาพระ

เหนียวยิ่งขึ้น

ไม่เข็มกลัดนั้นต้องการความแข็งแรงหน่อย ก็ต้องใช้ไม้ไผ่แก่ ๆ จึงจะดี จักแล้วเหลาไม้ไผ่ให้เป็นเส้นเล็ก ๆ ตัดสั้น ๆ ตัดเฉียง ๆ ให้ปลายแหลมทั้งสองข้าง จะได้ใช้แทงกลัดใบตองให้ยึดติดกันตามรูปทรงที่ต้องการ

ที่ไหนมีต้นไม้อะไรที่ใบสามารถนำมาใช้ห่อของได้บ้างมีอะไรนำมาใช้มัดของได้บ้างขึ้นอยู่กับสภาพของธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่น อยางกล้วยขึ้นได้ในทุกหนทุกแห่ง ใบตองกล้วยจึงมีการใช้ในทุกภาค ภาคเหนือมีต้นดิ่งหรือต้นพลวงมากก็ใช้ใบตองดิ่งตองพลวง แต่ใช้ใบบัวน้อย เพราะไม่ค่อยจะมีต้นบัวหลวงเหมือนอย่างในภาคกลาง ทางภาคอีสานก็มีการใช้ใบตองดิ่งเช่นกัน ส่วนทางภาคใต้มีต้นกะพ้อ มีต้นหมากก็ใช้ใบต้นกะพ้อห่อขนมต้ม ใช้กาบหมากห่อทุเรียนกวน

การที่ธรรมชาติมีความแตกต่างกัน ทำให้มีพืชพันธุ์ที่หลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ผู้คนที่ตั้งรกรากอยู่ในแต่ละท้องถิ่นก็เรียนรู้ในท้องถิ่นมีอะไรก็ใช้อันนั้น แล้วสืบทอดความรู้กันมาจากรุ่นทวดรุ่นชวดมาจากรุ่นปู่ย่าตายายมาถึงรุ่นพ่อรุ่นแม่ จนมาถึงรุ่นเราในปัจจุบัน

มาถึงสมัยปัจจุบันนี้ มีถุงพลาสติก มีเชือกฟางมียางรัด ใบตองกลัดกันแต่ละที่ก็ได้ข้าวของแถมด้วยขยะมาอีกพะเรือเกวียน ต้องตามล้างตามเช็ดตามแก้ปัญหาขยะกันไม่หวาด

ไม่ไหว

การห่อ การมัด การใช้ของด้วยวัสดุธรรมชาติ ไม่ยากเกินไปที่จะกลับเข้ามาอยู่ในบ้านของเราใหม่ ดูอย่างกระทงที่ทำจากโพมเดี๋ยวนี้นี้ไม่ค่อยมีแล้ว เปลี่ยนเป็นกระทงใบตองหลายแบบสวยงาม จะดียิ่งขึ้นไปอีกหากจะมีการสอนกันในโรงเรียนด้วย คุณครูลองเชิญผู้รู้ผู้ที่ทำเป็นอย่างแม่ค้า แม่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ มาช่วยสอนเด็ก ๆ ในโรงเรียนดู บรรดาผู้รู้เหล่านี้คงยิ้มหน้าบาน ที่มีคนเห็นคุณค่าของของธรรมดาที่ตัวเองมีอยู่

เด็ก ๆ ก็จะมีสิ่งใหม่ ๆ มาให้ฝึกฝนกันสนุกมือ ส่วนพ่อแม่คงจะตั้งใจไม่น้อย

